

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ В.ГНАТЮКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Наталія ЯЦІНА (с. Коропець, Тернопільської обл.)

Коропецька земля й академік В.Гнатюк

Ім'я В.Гнатюка стоїть поряд із славними іменами таких відомих українських громадських і культурних діячів, як Іван Франко, Василь Стефаник, Богдан Лепкий, Михайло Грушевський, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Соломія Крушельницька. В історію української культури він увійшов як видатний громадський діяч, публіцист, невтомний збирач, видавець і дослідник народної творчості, літературознавець, мовознавець та перекладач, вчений-славіст європейського масштабу, журналіст і редактор, академік, а головне — як невтомний записувач творів народної словесності.

Важкий і тернистий шлях до вершин людського духу у Гнатюка почався з рідного села Велеснів, що на Монастирищині, де він з уст своєї матері вперше почув народну пісню, любов до якої зберіг на все життя. Ця велика любов до української народної творчості постійно супроводжувала вченого. Він невтомною науковою діяльністю заклав і свою цеглину в розбудову суверенної України, засвідчивши перед світом велику духовну щедрість українського народу.

Саме з родинного оточення, з рідного села Велеснева і походять перші фольклорні записи, що поклали початок плідній праці на ниві фольклористично-етнографічних досліджень.

Найважливішими пунктами збирацької роботи В.Гнатюка в Галичині були села Хітар — нині Стрийського, Мшанець Старосамбірського районів Львівської області, Пужники і Коропець Монастириського та Великий Ходачків Козівського районів Тернопільської області. Так, у 1883 році, коли йому було 12 років, він, учень третього класу Бучацької народної школи, знав близько 100 фольклорних творів. У 1889 р. Гнатюкова збірка складалася з 500 записаних ним народних пісень. Цю збірку він надсилав до Львова. Декілька пісень з цієї збірки друкує журнал "Новий галичанин", інші зрештою внаслідок закриття журналу. Та захочений тим, що кілька пісень було надруковано, він готує нову збірку народної поезії, записуючи твори від селян

Григорова і Коропця.

Записуючи народну творчість, вчений завжди вишукував найкращих оповідачів серед людей бувалих з найбідніших верств. І йому на них щастило. Зокрема, у січні 1897 р. в Пужниках Тимко Гринишин (Гринюк) оповідав Гнатюкові десятки анекдотів і не вичерпав усього репертуару. А другий феноменальний народний оповідач Гриць Оліщак (Терлецький) оповідав цілих одинадцять днів по 10-12 годин на добу. В.Гнатюк глибоко цікавився життям носіїв народної творчості і занотовував докладно все найістотніше. Тимко Гринишин розповідав йому, що змалку пішов між люди, щоб навчитися господарювати, "всіляких премудростей, які тільки в світі бувають", Гриць Оліщак казав, що живе як горох при дорозі, якого скубуть з усіх боків.

В.Гнатюк усе життя визбирував народні перлини, котрі оприлюднював, зберігаючи для наступних поколінь українського народу його духовні багатства. Він постійно вишукував щедрих носіїв народної поезії. І в цьому йому дуже щастило. Етнограф відзначав: "Доброго оповідача можна порівняти з артистом-малярем... Коли хочемо любитися народними творами, звертаймося до добрих оповідачів і тільки від них записуймо". Усе це, звісно, стосується не одних лише оповідачів, а й носіїв народної творчості в цілому. Саме до таких артистів належав Тимко Гринюк (про нього говорилося вище), коропчани Данило Гнатюк, Олекса Савків-Сенчук, Іван Мельничук, Іван Кіндрат, Стефан Мар'яш та інші, від яких вчений записав кількасот народних перлин.

У період могутнього творчого злету (1894-1903 рр.) Гнатюк записує у с.Григорів, Коропці, Пужниках, у Бучачі на Тернопільщині сотні народних пісень, казок, легенд, переказів. Він вважав, що той, "хто бажає пізнати духовне життя народу, не може ніяк циклів тих пісень легковажити, він мусить над ними затриматися і всесторонньо оглянути".

У 1895 р. в журналі він опублікував оповістку "Плуг", записану в Пужниках, а згодом — рекрутські пісні. Досконалістю відзначається вже перша велика праця В.Гнатюка "Лірники. Лірницькі пісні, молитви і таке інше про лірників повіту Бучацького". Згадуються слова Філарета Колесси про те, що "Гнатюк виступив на полі української етнографії з солідною підготовкою — се показує вже його перша збірка "Лірники" ("Етнограф.Збірник", 11.1896 року.), що й досі залишається єдиним записом повного репертуару галицького лірика, — та розгортав свою працю по добре обдуманому плану, справляючи її там, де найменше зроблено".

Благодатним ґрунтом для молодого фольклориста була Коропецька земля. Так, оповідання "Кушнірство у Галичині" вчений записав від Юрка Розоського в селі Пужники. Записи з рідного краю згодом використав у багатьох фундаментальних збірниках народної творчості.

З цих записів можна простежити шлях В.Гнатюка від збирача-аматора до науковця. Якщо, приміром, розповідь про ткацтво він записав від батька з пам'яті, то "Кушнірство у Галичині" відзначається докладністю запису, тут збережено всі лексичні та морфологічні особливості мови оповідача.

Записи фольклорно-етнографічних матеріалів з Велеснева, Коропця, Григорова та Пужників В.Гнатюк ввів до своїх збірок — "Галицько-руські демократії", "Коломийки", "Гаївки", "Колядки і щедрівки".

У 1906 р. після виходу в світ другого тому "Коломийок", що їх зібрав В.Гнатюк, І.Франко у рецензії на збірник писав: "Етнографічна комісія поставила видати корпус коломийок. Сприяли тому намірові різні обставини, головню те, що членом комісії єсть В.Гнатюк, феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніх збирачів, мабуть, не дорівняв ні один. Протягом літ він попри інші матеріали зібрав також коло 10000 коломийок... Гнатюкова збірка уперве викликає те нове для нас враження колосальної єдності, що таїться на дні тих розрізнених краплин. Зведені до купи в систему, що гуртує їх відповідно до змісту, вони складаються на широкий образ нашого сучасного народного життя, безмірно багатий деталями і кольорами, де бачимо сльози й радощі, працю і спочивки, турботи й забави, серйозні мислі і жарти нашого народу в різних його розверстнуваннях, його сусідів, його соціальний стан, його життя громадське й індивідуальне від колиски до могили, його традицію і вірування, його громадські і етичні ідеали" ¹.

В.Гнатюк переконливо доводив, що кожен народ історичний, здатний до творчості й, отже, бере певну участь у загальному історичному процесі.

У Коропці Володимир Гнатюк записав весняний хоровод — веснянку "Просо", гаївки "Самітний", "Слабий дідусь", колядки і щедрівки "Не було світла", "Одяг господаря", "Бог господарить", "Господар при роботі", "Лови на оленя", "Зажурилась перепелонька", "Вдовина жура", "Пішов Степан зрання косить", "Парубок грає на скрипці", "Кінь над коні", "Дівка збирає пави", "Ой рано, рано куроньки піли", "На гороньці дві зозулоньці", "Пасла Марійка чотири воли під бором", "Прала Андрицька божі ризи".

“Птиці співають вино” та пародію “Вовк і коза”.

Весільну ладанку “Летів медвідь понад поле” записав Володимир Гнатюк у Коропці від свого брата Гілярка, додавши до запису таку примітку: “У Товстобабах як дівки співають при вінку за столом, то їх хлопці з сіней передражняють так”.

Вчений записав у Коропці дуже багато народних пісень — “Ой як їдеш, милий на ніч”, “Ой їду я, їду мі не дримається”, “Як я йшов ввечері від дівчини”, “Тамка гора Самборова”, “Подивлюся у квартиру, а надворі гучно”, “Чом соловей не співає?”, “Ой куда ж ми помандруєм”, “Ой гаю ж мій, гаю”, “Кличе мене мій миленький до себе робити”, “Віє вітер, віє каленьку хитає”, “Кукала зозуля в саду, гніздо в’ючи”, “В долину, в долину, червона калина”, “Ой зацвіла калинонька в лузі”, “Вишиткі дівки і невістки волають на мене”, “Зацвіла черемшина, з неї цвіток упав”, “Мала вдівонька єдиного сицюнька”, “Розпилася стара мати на меду”, “Гей на горі високій”, “Йшли жовніри з частини”, “Ой ти, дубе кучерявий, лист на тобі рясний”, “В вишневім садочку зозуленька кує”, “А мій милий загорів”, “Стоїть корчма над болотом”.

Крім того, В.Гнатюк записав тут багато чебарашок, казачки та інші коротенькі пісні до танцю, особливо велику кількість коломийок. Дві казки про тварин записав етнограф від Івана Мельничука — “Змія, вовк і лис” та “Когут із товаришами виганяє медведя з бабиної хати”.

Із Коропця зберіг для нас фольклорист дуже багато цікавих легенд — “Дванадцять місяців і біда”, “Звідки походять Гуцули”, “Чи на Великдень великий день?”, “Кроваве тісто”, “Пес відкриває злочин”, “Прокляті діти”, “Як прокляла себе жінка”, “Як жінка позачинювала діти”, “Св.Михайло у ролі жандарма”, “Святий Миколай і два хлопці”, “Богородиця обдаровує дитину хлібом.”

Надзвичайно багато в Коропці записав вчений демонологічних оповідань та новел — “Весільник на весілю”, “Як хлопці втопили жінку”, “Як баба пустила сплав”, “Як упирі ловили газдиню”, “Дівчина і два опирі”, “Князь опирів”, “Чорт ховається під чоловіка”, “Чорт під горшком”, “Як страх гуляє”, “Страх у виді пані”, “Страх у виді кози”, “Страх у виді хортів”, “Як страх женився до дівчини”, “Перестрашений кінь”, “Зі страху попіл”, “Садівники в бочці”, “Як страх завів бабу в воду”, “Два на одного”, “Як газда боровся зі страхом”, “Блуд на пасовиську”, “Смерть через збитки”, “Як відкопували похованого жида”, “Як парубок гонив телицю”, “Як у хаті дзвонили”, “Страх заводить чоловіка у сніг”, “Непотрібний чин із відьмою”, “Зловлена відьма”, “Гуцул відьмак”, “Кепський знахар”, “Як гуцул тримав у лісі стражників”, “Гадюка на сплаві”,

“Як млинські колеса оберталися проти води”, “Як циганка відворожила дукати і коралі”, “Як ворожка лічила бабу і фірмана”, “Чи можна вірити ворожбитам?”, “По ворожках із жінкою”, “Злодій, перед яким втвиралися замки”, “Ляк перед скарбом”.

Повз увагу Володимира Гнатюка не пройшли українські пісенні новотвори — емігрантські пісні. Саме такий цикл пісень було опубліковано в 1898 році в “Етнографічному збірнику”, що записали Іван Франко, Михайло Павлик та Володимир Гнатюк. Вчений вказував на закономірність з'яви цих пісень, оскільки еміграція стала масовим явищем у житті народу. Загалом В.Гнатюк першим дав глибокий і змістовний аналіз емігрантських пісень, зробивши своєю працею цінний внесок у фольклористику. Таким чином, Володимир Гнатюк не тільки сам записував фольклор, а й був діяльним та енергійним організатором збирацької роботи, яка велася на всьому етнографічному просторі, де жили українці.

Незважаючи на те, що під час Першої світової війни багато цих записів загинуло в архіві В.М.Гнатюка (не враховуючи фондів етнографічної комісії), збереглося тільки фольклорних текстів понад 25 тисяч аркушів.

В.Гнатюк став першим українським вченим-професіоналом у галузі народної творчості. Його праці за своїм змістом, точністю запису та науковим рівнем мають світове значення.

Література:

- 1 Герета І. Феноменально щасливий збирач // Русалка Дністрова - 1996. - № 10
- 2 Герета І., Черемшинський О. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесеві. Нарис-путівник - Львів, 1991
- 3 Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. - Київ, 1956.
- 4 Етнографічний збірник. - Т. 4 - Львів
- 5 Записи наукового товариства ім. Т.Шевченка - Т. 56 - 1902.
- 6 Франко І. Зібрання творів У 50 томах - Київ, 1982 - Т.37
- 7 Черемшинський О. Коропеч у житті академіка Володимира Гнатюка // Русалка Дністрова - 1996 -№ 15
- 8 Яценко М.Г. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність - К. 1964
- 9 Яценко М.Г. Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка - К., 1971.